

Тема 2. Українська літературна мова, умови її функціонування

1. Українська літературна мова як унормована форма загальнонародної мови української нації.
2. Поняття мовної норми, її соціальне значення.
3. Основні стилі та колоритно-стильові різновиди писемної та усної форм сучасної української літературної мови.

Українська національна мова являє собою історично складену мовну спільність, що об'єднує всю сукупність мовних засобів українського народу, в т.ч. діалекти, професійну, розмовну мову. Вищою формою української національної мови є літературна мова. Вона розвинулась на основі писемної форми загальнонародної мови в процесі історичного розвитку.

Загальнонародна мова – це сукупність усіх слів, граматичних форм, особливостей вимови людей, що розмовляють українською мовою як рідною.

Літературна мова – це унормована, оброблена майстрами слова форма загальнонародної мови, яка в усному й писемному різновидах обслуговує всі сфери суспільного й культурного життя українського народу.

Ознаки літературної мови: унормованість (основна), наддіалектна форма існування, поліфункціональність, стилістична диференціація.

Завдяки унормованості українська літературна мова однакова на всій території поширення.

Мовна норма – це сукупність найбільш придатних для обслуговування суспільства засобів мови, що складається внаслідок відбору і вживання мовних елементів із числа існуючих у процесі їх соціальної оцінки.

Норми тісно пов'язані з системою конкретної мови, історично й соціально зумовлені. Діючи в конкретний час як стабільні, вони все ж динамічні й можуть зазнавати змін (наприклад: загальноприйнятими були слова *аероплан*, *колгосп*, *піонер*; історія з літерою *г*; заміна словоформи *на Україні* на *в Україні*).

Мовна норма – це не сукупність правил, а загальноприйнятий звичай вимовляти, змінювати, записувати слово.

Правила – це положення про конкретні способи використання мовних одиниць у писемному й усному мовленні. Зміна в словнику чи граматиці, системі мови призводить до зміни правил, бо вони теж повинні відтворювати розвиток мови. Правила бувають граматичні – регулюють застосування способів словотворення, форм слів залежно від словозміни, синтаксичних конструкцій; орфографічні – стосуються написання слів та їх форм; пунктуаційні – коригують постановку розділових знаків у відповідності до змісту й форм реалізованої засобами мови думки з урахуванням мети висловлювання. Отже, порозумітися можуть люди тоді, коли керуються чинними на той час правилами. Щоб порозумітися з історично віддаленим адресатом, необхідно осягнути його епоху, а значить – і мовні правила, що функціонували в той час (наприклад, у 20-30-ті роки – *кляса*, *блюзка*, *проект*, зараз – *клас*, *блузка*, *проект*).

Правила (регламентація, кодифікація) відбивають у нашій свідомості реальні мовні норми. Вони [правила] можуть і не відображати літературних норм або й суперечити їм, наприклад, правила переносу й вимовні норми. Правила не можуть охопити всі норми, доказом цього є численні винятки, які подають словники, правопис. Вони змінюються частіше, ніж норми, що є закономірним прагненням зробити правило ближчим до реальної дійсності, враховувати її закономірність, варіантність (паралельність).

Літературна мова – це сукупність норм, а значить це певна штучність, на відміну від норм розмовно-просторічних, діалектних, що відзначаються невимушеністю входження в мовну свідомість людини.

Розрізняють такі структурно-мовні **типи норм**:

1) орфоепічні (вимовні) – регулюють вибір варіантів звуків, що чергуються, або варіантів наголошення, наприклад:

треба [л]екція – не можна [л']екція, треба [ч]ас – не можна [ч']ас;
можна *завжди́*, але не можна довільно *а́тлас* і *атла́с*.

2) норми словотворення – регулюють вибір морфем, їх розташування і сполучення у складі нового слова, наприклад:

можна *материн*, *материнський*, але не можна *матеряний*;
можна *прозовий* – не можна заст. *прозаїчний*;

3) морфологічні – коригують вибір варіантів форми слова і поєднання її з іншими словами, наприклад:

можна *матерів* – не можна *доповідів*;
можна *по-українськи* – не можна *по-нашинськи* (*по-нашому*);

4) синтаксичні – регулюють вибір варіантів побудови речень, наприклад:
треба *Коли читаєш Шевченка, серце сповнюється болем за долю кріпака* – не можна *Читаючи Шевченка, серце сповнюється болем за долю кріпака*.

5) лексичні – регулюють вибір слова відповідно до змісту й мети висловлювання, наприклад:

треба *декораційний* – не можна *декоративний*, якщо йдеться про лаштунки на сцені;

можна *мета* і *ціль*, якщо в контексті – однина, але тільки *ціль*, якщо контекст вимагає множини (*цілі*);

6) стилістичні – коригують вибір слова або синтаксичної конструкції відповідно до умов спілкування і стилю викладу, наприклад:

розрізняти, а не *диференціювати* – у розмовному стилі;
море дуже глибоке, а не *глибоченне море* – у науковому стилі;
у зв'язку з тим, що..., а не *бо...* – в офіційно-діловому стилі.

У вимові, граматиці норми орієнтуються на зразок, модель, еталон, а в лексиці вияв, реалізація норми підпорядковується ще й змістові, залежить від контексту. Для стилістичних норм важлива конкретна ситуація мовлення.

Кожен із названих типів норм знаходить відображення у правилах слововживання, у вимові, орфографії та пунктуації, що зазвичай фіксуються в підручниках, у словниках, правописі.

Мовні норми **вироблені** багатовіковою практикою **народу**, відшліфовані **майстрами слова** в кращих літературних зразках, обґрунтовані й усталені **вченими в наукових працях** (статтях, монографіях, підручниках, словниках), **узаконені урядовими та науково-освітніми актами** (постанови, правопис).

Наявність мовних норм і дотримання їх кожним носієм поліпшує спілкування, сприяє його успіхові і водночас виявляє рівень розвитку мови.

Мовні норми можуть відрізнятися сферами застосування. Наприклад, орфоепічні норми реалізуються тільки в усній мові, а морфологічні, лексичні, синтаксичні актуальні як для писемної, так і для усної мови.

Отже, мовні норми є необхідною умовою існування літературної мови, її повноцінного функціонування в суспільстві. Вони забезпечують стабільність, уніфікованість, наступність у розвитку мови та її зрозумілість для різних поколінь українців. Без обов'язковості норм неможливе здійснення ефективної комунікації.

Українська літературна мова належить до високорозвинених мов, що засвідчили у своїх висловах (з інтервалом понад століття) видатні знавці української мови. Ось як у XIX ст. писав **мовознавець І. Срезневський**: "...вже немає для кого і для чого доводити, що мова українська (або як декому подобається називати – малоруська) є мова, а не наріччя – російської чи польської, як дехто доводив; і багато хто переконаний, що ця мова є однією з найбагатших слов'янських, що вона навряд чи поступиться, наприклад, перед богемською щодо багатства слів і виразів, перед польською щодо мальовничості, перед сербською щодо приємності, що це мова, яка, будучи ще необробленою, може порівнятися з мовами культурними; щодо гнучкості і багатства синтаксичного – це мова поетична, музикальна, живописна"; у XX ст. – **поет П. Тичина**: "...наша мова – як чарівна пісня, що вмщає в собі і палку любов до Вітчизни, і ярий гнів до ворогів, і волелюбні думи народні, і ніжні запахи рідної землі. А пісня – це найдобірніша, найвиразніша мова".

Українська літературна мова має **дві форми** вираження (існування) – **усну й писемну**. Вони успішно поєднуються, але кожна з них має специфічні ознаки. Основна відмінність полягає в тому, що усна мова розрахована на слухове сприйняття, неповторювана, а писемна розрахована на зорове сприйняття, може відтворюватися без змін багато разів.

Усна мова зазвичай імпровізована, чітко індивідуалізована, емоційна, позбавлена детальної описовості, бо є жести, міміка. Писемна форма пов'язана з попереднім обдумуванням, для неї характерний свідомий добір фактів та їх мовне оформлення, описовість.

В усній формі часто поєднуються різностильові елементи (книжні звороти, просторічні слова, діалектизми, жаргонізми), діалог чи полілог. Писемна форма літературної мови відрізняється точнішим слововживанням, більшою кількістю абстрактної і термінологічної лексики, широким використанням складних реченневих конструкцій, монологічністю.

Між цими двома формами літературної мови існує нерозривний зв'язок. На сучасному етапі відбувається зближення їх норм в галузі слововживання, вимови, словозміни і т. ін.

Усна і писемна форми мають різні сфери функціонування:

усна – поширена в щоденному спілкуванні людей, безпосередньо пов'язаних між собою професійною діяльністю, побутом, у публічних виступах;

писемна – обслуговує потреби науки, освіти, художньої літератури, держустанов, господарських і громадських організацій.

Усе це сприяє різним виявам усної та писемної форм, тобто зумовлює наявність стилів.

Термін "стиль" у мовознавстві стосується не тільки мови, а й мовлення. У мовленні **стиль** – це спосіб функціонування мовних засобів. З урахуванням функцій мови і сфери діяльності, яку він обслуговує, у мовленні розрізняють стилі розмовні та книжні (ті, що існують перш за все у писемній формі: художній, публіцистичний, науковий, офіційно-діловий).

Мовний стиль (стиль у мові) – це сукупність мовних засобів і форм висловлення в залежності від функцій і сфери застосування літературної мови.

Сьогодні немає єдиноправильної, загальноприйнятої класифікації стилів мови. Серед науковців точаться суперечки щодо окремих стилів і їх різновидів. На думку окремих дослідників, художній стиль має особливий статус, бо мова художньої літератури містить елементи всіх стилів. Немає однастайності щодо питання наявності епістолярного (стиль міжособистісних зв'язків), який виокремили через те, що зв'язки між людьми можуть бути офіційні й неофіційні. Дехто з дослідників виділяють як самостійні стиль усної народної творчості та конфесійний (стиль богослужіння); пропонують виокремити рекламний стиль, а ораторський вважати різновидом публіцистичного стилю. Є відмінності у визначенні підстилів, наприклад: в офіційно-діловому стилі, крім інших, іноді ще називають такий різновид, як юридично-правовий. З-поміж усних стилів виділяють уснорозмовний із його двома підстилями – усне літературне мовлення та розмовно-побутове мовлення.

Отже, високорозвинена українська мова має розгалужену систему мовних стилів. Традиційно виокремлюють 7 основних функціональних стилів, з яких 2 – усної форми (розмовний та ораторський) і 5 – писемної форми (художній, публіцистичний, епістолярний, науковий, офіційно-діловий). Кожен із семи названих стилів може функціонувати в усній і писемній формах. Однак первинна форма існування останніх – писемна, яка більш вимоглива до відбору мовних засобів, тому їх вважають книжними; усні стилі теж потребують дотримання норм літературної мови (лексичних, граматичних, вимовних).

Розрізнювання стилів здійснюється за допомогою кількох критеріїв:

- сфера поширення (вид діяльності та коло мовців),
- призначення (функції),
- характерні стильові ознаки,
- система мовних засобів і стилістичних норм.

Розмаїття стилів зумовлюється рівнем розвитку мови. Так, нова українська літературна мова у ХІХ ст. мала один книжний (писемний) стиль – художній (ХС). Саме тому сьогодні він став найбагатшим і найпотужнішим стилем нашої мови, в якому представлено все її словникове та синтаксичне багатство. Власне, художній стиль започаткував її повноцінний розвиток, відіграв велику роль у становленні й розбудові інших писемних стилів, з-поміж яких публіцистичний (ПС), науковий (НС), офіційно-діловий (ОДС) вважаються атрибутом високорозвинених літературних мов. У минулому столітті із публіцистичного стилю поступово виокремився ораторський (ОС), а з офіційно-ділового – епістолярний (ЕС).

Більшість із семи стилів мають різновиди (підстили), що зумовлено різноманітністю умов, типових ситуацій, конкретних видів існування мови.

ПС має **2 різновиди**: розмовно-офіційний (професійний) і розмовно-побутовий;

ПС – **4 підстили**: стиль ЗМІ (кіно-, відео-, теле-, радіопубліцистика), художньо-публіцистичний (есе, нариси), науково-публіцистичний (огляди, літературно-критичні статті), рекламний;

НС – **4 різновиди**: власне науковий (для фахівців), науково-популярний (для широких кіл), науково-навчальний (для учнів, студентів), науково-технічний;

ОДС – **3 підстили**: законодавчий (закони, акти), дипломатичний (міжнародні документи), адміністративно-канцелярський (ділові папери).

На практиці спостерігається поєднання стилів, наприклад, наукового й публіцистичного, художнього та офіційно-ділового й ін.

Тексти різних стилів можуть мати стилістично-експресивне забарвлення або відтінки, що відображають ставлення мовця до висловлюваного, – **колеритно- (жанрово-) стильові різновиди** літературної мови. Вони бувають такі: урочистий, офіційний, інтимно-ласкавий, ввічливий, гумористичний, сатиричний, фамільярний та ін.

Отже, в основу виділення мовних стилів покладено засоби мови, а також способи й умови їх використання в певних сферах діяльності. Крім цього, функційні стилі відрізняються специфічними ознаками (стильовими рисами), які нерівноцінні, належать до різних мовних рівнів і між ними існують відношення взаємозалежності або протиставлення, як-от:

стислість – розгорнутість,
емоційність – неемоційність ("сухість"),
стандартність – унікальність,
образність – нейтральність,
точність – приблизність тощо.

Деякі із стильових рис можуть бути властивими не для одного, а для кількох стилів. Наприклад, точність притаманна всім стилям, окрім РС, але в різних стилях вона виявляється неоднаково: в НС суворе, в ОДС – жорстка, в ХС – розмита.

Окремі риси характерні для поодиноких стилів. Наприклад, стандартність найбільш помітна в писемних текстах ОДС.

Центральне місце в усіх мовах належать РС, на тлі якого виразно виявляються особливості інших функційних стилів.

РС – це стиль повсякденного усного спілкування між людьми в офіційних і неофіційних ситуаціях.

Фактично він є одним із найдавніших стилів нашої мови, оскільки первинна форма її існування – усна.

Сфери його поширення – безпосереднє усне спілкування в побуті, на виробництві, в колі близьких людей.

Основне призначення (функції) – бути засобом невимушеного спілкування, живого обміну думками та враженнями, з'ясування побутових стосунків.

Характерні (стильові) ознаки: усна форма спілкування, а писемна – вторинна форма його реалізації, неофіційність стосунків, емоційне забарвлення, виразність, багатство жестів, міміки, інтонації (вигуки, окличні речення, риторичні питання).

Мовні засоби: розмовна лексика і фразеологія, часто з яскравим, емоційним забарвленням, просторічні слова, жаргонні вислови, вульгаризми, діалектна лексика; порушення норм у вимові звуків, звукосполучень, відмінкових закінчень, запозичень; неповні речення, слова-речення, звертання, вставні слова, зворотний порядок слів. Типові форми мовлення – усні діалоги та полілоги, що можуть мати згрубілий, ласкавий, гумористичний відтінки.

Зразок РС – фрагмент із твору Григора Тютюнника:

А раз просто з-під ніг у мене заєць випорснув, аж грязюку в лице задніми лапами кинув. Одбіг кроків на п'ять і став, як пакілець: передні лапки до грудей приклав, вуха насторочив, а тоді як чкурне! Худий, забейканий – страх. Мокро ж... І тікає, дурненький. Чи я б тебе зайняв? Роздивився б зблизька – інтересно, які в нього очі? – та й біжи собі на всі чотири боки... Це кажуть так: «чотири боки». А їх не чотири, а безліч! От я йду прямо – раз. Схочу, піду назад – це два... Потім, як схочу, піду праворуч або ліворуч. Це – чотири. А як навкосо піду – скільки буде?..

ОС – це стиль публічних виступів (лекцій, доповідей, промов, дискусій тощо).

Сфери використання – громадське та культурне життя.

Основне призначення (функції) – привернути особливу увагу до якогось питання чи проблеми, переконати за допомогою слова, вплинути на розум і почуття людей.

Характерні ознаки: максимальна емоційність, багатство інтонацій, різний темп мовлення, логічний зв'язок між фактами й положеннями виступу, вміння робити правильні логічні наголоси, монологічність мовлення, усна форма спілкування.

Мовні засоби: прості й доступні слова з різних галузей знань залежно від теми виступу, складу слухачів; активне використання прислів'їв, приказок, крилатих висловів та образів художньої літератури; дбайливо оброблений синтаксис, часом ритмічний. Тексти можуть мати яскраве урочисте, піднесене або гумористичне, саркастичне забарвлення за рахунок переосмислення значень слів, поєднання різностильової лексики. Переважають загальностильові мовні норми.

Зразок ОС – фрагменти виступу мовознавця І. Ющука на з'їзді товариства української мови імені Тараса Шевченка, 1990 р.:

Шановні друзі!

Я не сумніваюсь, що висловлено думку кожного з нас, коли скажу, що всі ми, присутні тут, поважаємо чудову, багату російську мову. І якби їй сьогодні в Росії загрожувало зникнення, якби її в Росії відсували на другий план, витіснили іншою мовою, ми б такий стан речей вважали б ненормальним, потворним, антигуманним... Як писав відомий російський мовознавець В. Богородицький, "різноманітність мов примушує людство йти..."

Зовсім інше становище української мови в Україні. Невже українська мова така недолуга, що її треба знищити як щось неповноцінне? Ні... Для прикладу – скажу, що коли в академічному "Словаре русского языка" нараховується майже 125 тис. слів, то в аналогічному "Словнику української мови" їх понад 134 тис. – на дев'ять тисяч більше.

Що ж потрібно, щоб піднести престиж української мови?

НС – це стиль наукових праць (монографії, статті, словники, підручники для ВНЗ, довідники, рецензії, спеціальні галузеві журнали тощо).

Сфери використання – наука, техніка, освіта.

Основне призначення (функції) – повідомлення про результати досліджень, систематизація знань, обмін науковою інформацією.

Характерні ознаки: первинна форма існування – писемна, логічна стрункість, точність у поясненні фактів, специфічна будова текстів (поділ на розділи, параграфи, пункти), наявність схем, таблиць, графіків, лаконічність, аргументація тверджень, висновки, нейтральність, монологічність викладу).

Мовні засоби: широке використання термінів, абстрактних слів (часто – іншомовних), стійких термінологічних словосполучень, застарілих або нових слів, цитат, посилань; заміна займенника я на авторське ми (*Ми прийшли до висновку...*), абстраговане позачасове вживання дієслівної категорії часу (*Правопис охоплює орфографію і пунктуацію*), багато іменників, відносних прикметників, менше дієслів особових, а більше безособових, неозначених форм (*Дано дві сторони і кут, протилежний одній із них. Знайти інші два кути і третю сторону*), використання типових сполучників, співвідносних слів (*після того як; залежно від того, що*); складні речення різних типів, відокремлені звороти, конструкції з однорідними членами речення, прямий порядок слів.

Зразок НС – фрагмент із навчального посібника "Історія української літератури XIX століття":

Ставлячи за мету політичну й культурну асиміляцію українського народу, царський уряд і Синод ще в 1712 р. своїм указом заборонили друкувати оригінальні

твори українською мовою, внаслідок чого українська література в другій половині XVIII ст. знову стає переважно рукописно-анонімною. Випади проти української мови посилювалися в міру появи дедалі більшої кількості літературних творів цією мовою, доки вона у 60-70-х роках зовсім не була заборонена урядом. Російська реакційна преса 30-40-х років ("Библиотека для чтения", "Русский вестник", "Северная пчела" та ін.) не тільки кепкували з української мови як з простонародного "наріччя" російської, а й узагалі заперечувала можливість її розвитку як мови літературної.

Підстилі НС характеризуються своїми особливостями використання мовних засобів. Наприклад, науково-популярний різновид може містити елементи художнього мовлення (епітети, порівняння, метафори), як-от:

Мислитель-гуманіст. Скворода був ним і в художній творчості. Вірші, над якими в цей період починає працювати поет, сповнені тривоги і душевних мук, глибоких філософських роздумів про світ і життя людини, про красу природи та контрасти суспільства (Н. Батюк).

ОДС – це стиль ділових паперів та спеціального спілкування в офіційних сферах.

Сфери використання – законодавство, адміністративно-господарська діяльність та інші ділянки життя, пов'язані з документацією і справочинством.

Основне призначення (функції) – регулювати ділові стосунки мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах, обслуговувати громадянські потреби людей у типових ситуаціях, повідомляти факти державного значення.

Характерні ознаки: переважно – писемна форма існування, документальність (офіційний папір повинен мати характер документа), точність, стислість, чіткість, переконливість, доказовість, "сухість" викладу, суворе регламентація тексту (поділ на частини, розділи, статті), високий рівень стандартизації (бланки).

Мовні засоби: суспільно-політична та адміністративно-канцелярська термінологія (*акт, штамп, печатка, громада*), стандартні вислови-штампи (*порушити питання, подати пропозиції, довести до відома*), обмежене вживання синонімів, натомість – уживання в вузькому контексті спільнокореневих слів, наявність у текстах безособових і наказових дієслів, використання речень різної будови. Тексти можуть мати, крім офіційного, ввічливий колорит.

Зразок ОДС – фрагмент із інструкції:

Акти перевірки підписуються особами, які проводили перевірку, а також представниками суб'єкта підприємницької діяльності. При виявленні порушень суб'єктом підприємницької діяльності ліцензійних умов, зазначених у пункті 2 інструкції, які відображено в акті перевірки, Держком зв'язку України ухвалює рішення про можливість продовження діяльності за ліцензією.

ЕС (лат. *epistole* – лист) – це стиль міжособистісних стосунків, неофіційних зв'язків між людьми, що виявляються перш за все в приватних листах, а також щоденниках, мемуарах, спогадах тощо. Спочатку його вважали стилем приватного листування.

Сфери використання – приватне життя, особисті стосунки між людьми, інтимне життя, дружба.

Основне призначення (функції) – підтримування заочних стосунків у родині і товариських колах, групах за інтересами; повідомлення фактів приватного значення.

Характерні ознаки: персональність, інформаційна цілеспрямованість (на конкретного адресата) і її утаємниченість, авторське "я", наявність певної композиції (початок, головна частина, кінцівка), вільний виклад змісту, писемно-оформлені монологи, звернені до особи.

Мовні засоби: різноманітна лексика, емоційно-експресивні засоби, варіативність форм і особливості їх порушення, поєднання компонентів розмовного, художнього, публіцистичного стилів і вироблення індивідуально-авторського образу, найрізноманітніші забарвлення текстів (піднесено, інтимно-ласкаве, фамільярне, гумористичне та ін.).

Упродовж століть ЕС, як і всі інші стилі, зазнав змін: став більш лаконічним (телеграфним), скоротився обсяг обов'язкових вступних звертань та заключних формул ввічливості (в листах).

Епістолярна спадщина визначних діячів культури, мистецтва, науки, політики може бути складником інших стилів, зокрема художньої літератури, публіцистики тощо, наприклад, "Листи з хутора" П. Куліша, "Вибрані місця з листування з друзями" М. Гоголя.

Зразок ЕС – лист Тараса Шевченка до брата:

15 листопада 1839 Петербург

Минуло вже більш як півтора року, а я до тебе не написав ні півсловечка. Вибачай, голубе сизий, так трапилось. Скажу щирю правду...: я так собі думав – що ж, що я напишу письмо, хіба їм буде легше? Твого я лиха не возьму на себе, а свого тобі не оддам. Так що ж з тих писем? Папір забавлять та й годі. Воно, бач, і так і не так, а все-таки краще, коли получиш, прочитаєш хоч одне слово рідне. Серце ніби засміється, коли знаєш, що там діється. Та й ти таки не без того, щоб не згадав свого брата Тараса, школяра, – бо вже дуже давно, як ми з тобою бачились, та що ж робити маєш, коли Бог не хоче, потертим ще трохи, а там, коли живі та здорові будем, – то, може, і побачимось...

Добраніч.

Твій рідний брат.

Тарас Шевченко.

ХС – стиль художньої літератури.

Сфери використання: творча діяльність, література, інші види мистецтва, культура – усі вони можуть художньо зображувати дійсність.

Основне призначення (функції) – впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття, волю читачів, формувати погляди, моральні якості та естетичні смаки людей, змальовувати різні сторони життя.

Характерні ознаки: образність, поетичність, естетика мовлення, експресія, динамізм та інтенсивність вираження настроїв, почуттів; поєднання елементів усіх стилів, реалізація в розповідях, описах, роздумах, монологах, діалогах.

Мовні засоби: найрізноманітніші шари лексики з переважанням конкретно-чуттєвої (назви осіб, речей, дій, явищ, ознак) (*Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива, додолу верби гне високі, горами хвилі підійма*); емоційно-експресивна лексика, різні типи переносних значень слів, синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів, застарілих і нових слів (зі стилістичною метою), діалектизмів, просторічних і розмовних елементів; частотність дієслів (майже вдвічі вища, ніж у НС, втричі – ніж в ОДС); всі типи речень, синтаксичних зв'язків; особливе інтонування і ритмомелодика, стилістичні фігури (алітерації, асонанси, повтори, синтаксичний паралелізм). ХС властиві найрізноманітніші відтінки.

Зразок ХС – уривок з твору М. Коцюбинського:

Сонце світило, як літом. Осінь горіла на сонці, як сильна рудоволоса жінка в блакитній шовковій сукні. Молоді липи вже роздяглись й стояли голі, мов діти у своїй безсоромності. Зате під ними скакав вогняними язичками скручений лист і поривався кудись летіти.

ПС – це стиль газет, громадсько-політичних журналів, радіо- і телепередач.

Сфери використання – громадсько-політична, суспільно-виробнича, культурно-освітня діяльність, навчання.

Основне призначення (функції) – подати інформацію з певних позицій, активно вплинути на читача, слухача, переконати у правильності висловлених думок, сформуванню відповідну громадську думку, організувати людей на певні дії.

Характерні ознаки: чіткість, логічність, точність викладу, офіційність, доступність, інтонаційне багатство, влучні заголовки.

Мовні засоби: метафоричне застосування наукової термінології (як у НС), образність, експресивність (як у ХС), широке використання суспільно-політичної лексики, гасло й заклики, урочисті фрази, риторичні запитання, засоби гумору й сатири, повтори, різноманітний колорит текстів, починаючи з нейтрального.

Зразок ПС – фрагмент із журнальної статті:

Кожна людина і кожний народ має свої святині. До цих святощів зараховуємо і пошану до матері. Коротке це слово – "мама", але які надлюдські глибини скарбів містить воно в собі. Усе її життя з серця б'є великим невичерпним джерелом безкорислива любов до своїх дітей. Усе її життя – це терпіння, безмежна самопожертва, пробащення провини.

Мама... Це перше слово, яке з радістю та усмішкою вимовляє дитина, і це те слово, яке найчастіше повторює людина в хвилини страждання й горя. Слово «мати» є символом усіх людських вартостей. Не мав би світ стільки геніїв, стільки великих мужів, якби над їхнім дитинством не тремтіло б серце матері. Благословенна ж будь, Українська мати, усюди й завжди! (За Н. Дмитровською).

Отже, на сучасному етапі норми української літературної мови дедалі більше орієнтується на книжні стилі: науковий, публіцистичний, офіційно-діловий, а не лише на художній, як це було в час формування нової української літературної мови на народній основі.